

DINGANE URALMA ÉS A FEHÉR TELEPESEK

VILÁGI DÁVID

A kicsiny zulu klán a 19. század elején még csupán egyike volt a térség számos, hasonló méretű nguni klánjainak. Ez idő tájt Senzangakhona uralkodott felettük. Halálát követően, 1816-ban azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. Ekkor rövid trónöröklési rivalizálást követően Shaka került hatalomra. A főként katonai téren rendkívül tehetséges új főnök számos újítást vezetett be, melyeknek köszönhetően megkezdődött a klán gyorsiramú felemelkedése, s bő egy évtized leforgása alatt a térség legerősebb bennszülött birodalma jött létre. Azonban még az általános jólétben, a felemelkedés periódusaiban is találni elégedetlenkedőket, akik, ha tehetik, fellépnek a mindenkori hatalommal, s annak gyakorlóival szemben.

Az elégedetlenkedők sorába tartozott Shaka féltestvére Dingane is. Dingane Senzangakhona hatodik feleségének, Mpikasenek volt a fia. Apja halálakor maga is szerette volna megragadni a hatalmat, de végül behódolt a nála erősebb Shakának. Így sikerült életét megmentenie, a mindig éber gyanakvó Shaka nem érezte fenyegetésnek jelenlétét. Dingane magától talán sosem vállalkozott volna arra, hogy megölje bátyját, azonban 1828-ban, az újabb északi hadjárat kapcsán ébredező általános elégedetlenség közepette szövetségesekre lert.¹ Mhlangana, Shaka másik féltestvére, s az akkori főváros, Dukuza indunája,² Mbopa segítségével szeptember 23-án meggyilkolták Shakát.³

A gyilkosságot követően Shaka idős főindunája,⁴ Ngomane a Nonoti erdőben keresett menedéket.⁵ Sotobe, Shaka egykori britekkel tárgyaló követe fegyverbe szólította ugyan harcosait, de mivel békeszerető emberként sosem értett egyet Shaka kegyetlen módszereivel, ezért mikor Dingane arra hivatkozott, hogy pusztán a régi éra hibáit kiküszöbölendő találták szükségesnek az uralkodó elmozdítását, egyből letette a fegyvert.⁶ Az egyetlen ütőképes, ellenállásra alkalmas sereggel ekkor már csak Shaka anyai ágú féltestvére, Ngwadi rendelkezett Zuluföldön.

Leszámolás a riválisokkal

Bár kezdettől fogva nem volt tökéletes harmónia Mhlangana és Dingane között, azonban abban mindenképpen egyetértettek, hogy a Ngwadi képviselte potenciális fenyegetést mielőbb ki kell küszöbölni, ehhez azonban sereg volt szükségük.

A rendelkezésükre álló, nem oly rég alapított Nyosi regiment mellé szerveztek egy újat is, amelybe minden épkézláb férfit besoroztak, akit a főváros közelé-

< *Dingane portréja.*
Forrás: www.voortrekker-history.co.za

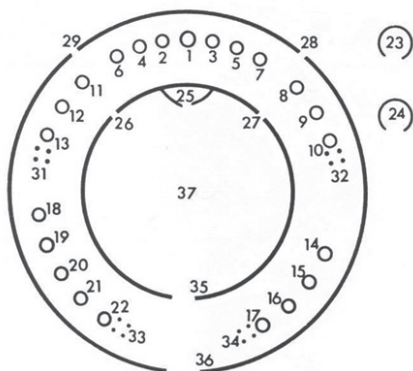
ben találtak. Ez azt jelentette, hogy elsősorban Yendanékból állt.⁷ Maga az ezred a Hlomendlini nevet kapta.⁸

Ngwadi rendelkezett ugyan magánhadsereggel, s emberei nem vettek részt az újabb északi hadjáratban, azonban nem tudott elég gyorsan mozgósítani, és így mikor Mbopa a két ezred élén megtámadta, csupán saját kraalja⁹ harcosaival rendelkezett. (Egy tipikus kraal elrendezését mutatja az 1. ábra.) Bár emberei kiválóan küzdöttek, az Hlomendlini támadásokat háromszor is visszaverték, végül az Nyosik rohamát már nem tudták feltartóztatni, így az esetleges ellenállás utolsó gócpontja is elesett.

A trón betöltése feletti kérdés megoldását továbbra sem sietette sem Dingane, sem Mhlangana. Úgy tűnt, mindkettejük számára megfelelt a kialakult helyzet az északi hadsereg visszatéréig. Az ügyeket Mbopa irányította régensként. Ennek két előnye is volt. Egyfelől a folytonosság látszatát keltette, hiszen Mbopa hosszú ideje Shaka egyik legbensőbb tanácsadója és fővárosa indunája volt. Emellett utóbbi tisztéből fakadóan sokkal jobb rálátással rendelkezett az állam ügyeire, mint akár Dingane, akár Mhlangana. A veszély elmúltával azonban a gyilkosságra szövetkezettek közti feszültségek hamarosan felszínre törtek, és nyilvánvalóvá vált, hogy együttesen képtelenek uralkodni. Mbopa, bár viselkedésével a semlegesség látszatát keltette, valójában Dinganéval tartott, és számára kémkedett.¹⁰ Elsőnek Mhlangana lépett, orvgyilkosa azonban csak megsebesítette Dinganét, és az utóbbi nem várt tovább, már másnap megölette riválisát.¹¹

A hazatérő portyázó sereg egyedül találta a trónon, s miután a hatalmát megkérdőjelező Mdlakát¹² eltávolította az útból, már senki sem mert ellene fellépni, megkezdődött Dingane 10 éves uralma.¹³

Port Natal telepesei szinte azonnal, szeptember 24-én értesültek Shaka haláláról, és meglehetősen nagy volt a félelem körükben, hogy a néhai zulu királlyal egyetemben odavan a fehérek iránti jóindulat is, azonban Dingane nem kívánt drasztikusan

1, indlunkulu (főnöki kunyhó). 2–7, a főfeleség kunyhói. 8–13, a többi feleség kunyhói. 14–22, a fiúk és szolgák kunyhói. 23–24, kecske és birka karámok. 25, borjak részére elkerített terület. 26–29, kapuk. 30–34, tároló kunyhók. 35–36, kapuk. 37, központi marhakarám.

▲ 1. ábra: Egy átlagos kraal elrendezésének sematikus vázlatja. Forrás: Hall, 1984: 66.

szakítani velük, ebben követte bátyja, Shaka politikáját. Egyből követet küldött Port Natalba, és biztosította lakóit személyes jóakarataról és barátságáról.¹⁴

Dingane felépíttette saját fővárosát, Gungundhlovut,¹⁵ és első döntései mindenki számára szimpatikusnak bizonyultak. A hazatérő seregek egy részének engedélyezte a fejgyűrű¹⁶ viselését, és a többieknek is lehetővé tette, hogy katonai kraaljaikba visszavonulva kipihenhessék az elmúlt időszak sorozatos hadjáratainak fáradalmait.¹⁷

Dingane nem kívánta Shaka hibáját elkövetni, nem szeretett volna kigyókat melengetni a keblén, ezért a trónra veszélyes rokonait egytől-egyig meggyilkoltatta. A mézszárlást csupán ketten úszták meg a királyi család férfi tagja közül.

Mpande, akiért Ndlela, Shaka régi indunája állt ki, mondván, hogy a fiú teljesen veszélytelen, valamint Gquqqu, aki pedig még túl fiatal volt ahhoz, hogy bármely módon fenyegetse trónját.¹⁸ Mpande izibongójában találunk sorokat, melyek megkímélésének körülményeire vonatkoznak:

Ndaba¹⁹ borja

Aki gyűlölet közepette nőtt fel.²⁰

Azonban nem csupán ők jutottak erre a sorsra. Dingane senkiben sem bízott meg azok közül, akik Shaka szövetségesei, közeli barátai voltak. Ennek megfelelően a legtöbb indunának is távoznia kellett. Kevesen mondhatták el magukról, hogy sikerült Shaka uralma alatt is a tűz közelében lenniük, és Dingane idején szintén a kegyelték között maradtak. Közülük az egyik jól ismert példa a fentebb említett Ndlela, aki később Dingane főindunája lett, vagy Sotobe, Shaka korábbi követe, vagy éppen Jobe a sitobék főnöke.²¹

A többiek kevésbé voltak szerencsések. Sokuk életét veszítette, mások menekülésre kényszerültek.²² Ez utóbbi csoportba tartozott Nqetho a qwabék főnöke, aki 1829 márciusában indult dél felé, hogy klánjával egyetemben új hazát keressen. Még Zuluföldön támadás érte, azonban az ellene küldött impit²³ sikerült megsemmisítenie a Hlokohloko-hegy közelében. Később is üldözték, de miután a Bokodweni-folyónál kétszer is visszaverte a zulukat, felhagytak az ellene indított büntető expedícióval.

Nqetho ezután a pondók között kísérelt meg letelepedni, azonban Faku hatalmas sereget gyűjtve visszaterelte északi irányba, ahol aztán Dingane végül meggyilkoltatta.²⁴

A matabelék elleni első hadjárat

Dingane uralkodása kezdetén hozzálátott a hadsereg átszervezéséhez. Shaka régi regimentjeinek maradványait a Bawu ezredbe gyűjtötte, és melléjük megszervezte első saját ezredeit. Emellett szakított azzal a köztévesztéssel is, hogy a fejgyűrű viselésére jogosult ezredek a legidősebb női regimentből válasszák felelőségeiket, átmenetileg ismét szabadabbá tette a párválasztást. Ennek kapcsán találjuk a következő sorokat dicsérőjében:²⁵

A szabadító

Aki megmentette az asszonyokat és férfiakat

*És megmentette a lányokat és ifjúkat.*²⁶

Bár Zuluföldön felszabadítóként ünnepelték, és sokan úgy vélték a béke és prosperitás időszaka végre elérkezett, azonban a hadsereg nem ülhetett tétlenül. Az ezredek miután kipihenték magukat, nyugtalankodni kezdtek, és Dinganének elfoglaltságot kellett keresnie számukra. Végül úgy döntött, hogy a Shaka által békén hagyott Mzilikazi ellen küldi seregét. Ezért az aratási időszak kezdetén, 1829 áprilisában a zulu sereg Ndlela vezénylete alatt megindult a matabelék területe felé.

Az ellene irányuló támadásról Mzilikazi májusban értesült, azonban a hír rendkívül kellemetlenül érintette. Nem sokkal korábban ugyanis ezredei legjavát maga is hadjáratra küldte, túl a Limpopón a Mgibe vezette mashonák ellen. Otthon kevés harcra maradt, s azok közül is a legtöbben öregek voltak. Mzilikazi ezért próbált szövetségest találni. Az egyetlen személy, aki szóba jöhetett Sikunyana²⁷ volt, ő azonban válaszüzenetében nyilvánvalóvá tette, nem kíván a zulukkal megütközni. Újabb csapás érte, mikor jelentették neki, hogy alattvalói közül néhányan, akik zulu származással bírtak, dél felé tartanak, hogy csatlakozzanak Ndlelához. Így azzal is számolnia kellett, hogy az árulók felfedik kraaljai hollétét a zulu sereg előtt. Ennek megfelelően minden hadra fogható emberét összegyűjtve maga indult dél felé, hogy megütközzön az ellenséggel.

A Mpebane és Bekane patakok közti lankás területen találkoztak a zulu csapatok egy részével, akik Ndlela és a főszereg érkezését várták. Vezetőjük Nzobo felsorakoztatta embereit a matabelékkel szemben, és a két sereg megütközött. A zuluk hamarosan felülkerekedtek, és az ellenfél megfutamodott. Az üldözésnek csak a sötétség

beállta vetett véget. Másnap mikor a főinduna megérkezett, világossá vált számára, hogy a megsemmisítő győzelem esélyétől elesett, és hogy a menekülő matabelék üldözésének nincsen értelme. Ezért inkább a kraalok felkutatásához fogott embe-reivel. Az állatokat magukkal terelték, a kunyhókat pedig felgyújtották, és zsákmányukkal elégedetten megindultak hazafelé.²⁸

Dingane és a Port Natal-i telepések

Dingane uralkodása alapvetően sokkal kevésbé volt eseménydús, mint Shakáé. Az ő idején korántsem indult minden évben hadjáratra a zulu sereg. Így újabb nagyszabású expedícióra egészen 1832-ig nem került sor. Ennek ellenére 1830-ból is érdemes feleleveníteni egy eseményt. Dingane Shakával szemben sok mindenben szakított, de mint arra utaltam már, a fehérekkel való jó viszony fenntartását ő is fontosnak tartotta, s elődjéhez hasonlóan azzal sem elégedett meg, hogy egyszerűen engedélyezze a fehérek jelenlétét Port Natalban, valamint bátorítsa a kereskedelmi kapcsolatokat. Shakát követve ő is követet kívánt küldeni a britek vezetőihez.

Választása Port Natal egyik lakójára, John Cane-re esett, és mellé rendelt tolmácsul egy Jakot Msimbiti nevű xhosza származású bennszülöttet, hogy hét zulu kísérőjével tudjon kommunikálni. November 21-én érték el szárazföldi úton Grahamstownt. Cane a helyi polgári megbízottnak átadta ugyan Dingane üzenetét, de az esetleges választ be sem várva vissza is indult, ám ezt megelőzően egy dolgot még elintézett.

A városban ez idő tájt már keringtek hírek arról, hogy Port Natalban van lehetőség meggazdagodásra, és több kereskedő erősen fontolgatta, hogy bekapcsolódik az ottani csereüzletkebe. Cane szerette volna az érdeklődést még inkább felkelteni, ezért azt híresztelte, hogy az amerikai telepések is érdeklődnek a terület iránt, és hogy Port Natal egyik lakosa, Nathaniel Isaacs megkezdte a helyi bennszülöttek felgyűjtését.²⁹

1831. március 10-én Cane ismét Port Natalban volt. Nem tartotta szükségesnek, hogy személyesen tegyen jelentést útjáról Dinganénak, ezért maga helyett Jakotot küldte ajándékaival Gungundhlovuba. Jakot jelentése hatalmas riadalmat szült, mivel arról számolt be, hogy a britek fegyveres sereg küldését tervezik a zuluk ellen. Az egész elhangzott beszámolóval kapcsolatban azt állította, hogy mindez Cane műve. Dingane ennek hatására döntött úgy, hogy büntető impit küld Cane kraalja ellen. Bár neki sikerült elmenekülnie, kunyhóit a zuluk április 18-án felgyújtották, marháit pedig magukkal vitték.³⁰

A fenyegetés láttán a többi telepés is elbűjt, de az ő javaikat nem érte semmilyen bántódás. Néhány nappal később, május 5-én a helyzet tisztázása végett megérkezett Dingane követe, aki biztosította a fehéreket, hogy a zulu uralkodónak egyedül Cane-vel volt elszámolni valója, a többieknek nincs mitől tartaniuk. Fynn ezt hallva útnak indult, hogy tisztázza a helyzetet, és küldetésére nagymennyiségű ajándékot is vitt magával, amely között – első ízben – található volt 11 darab puska is. Bár ajándékának és szavainak hatására a zuluk készültsége csökkent, azonban a félreértések sora még nem ért véget.

Hazafelé találkozott egy a britekkel szimpatizáló zulu indunával, aki nem tudván, hogy Fynn már lecsillapította Dinganét, arra figyelmeztette, hogy a zuluk Port Natal megtámadására készülnek. Ennek hatására a telepések ismét menekülni kezdtek, ezt azonban a figyelésükre küldött Sotobe úgy értelmezte, hogy a zulu királyi marhákkal kívánnak odébbállni, ezért impit küldött ellenük, hogy ezeket a csordákat visszaszerezzék.³¹ A helyzet csak 1832 elejére tisztázódott, mikorra nyilvánvalóvá vált Dingane számára, hogy a Jakot által prófétált brit támadásra nem fog sor kerülni. Ekkor visszahívta Port Natalba az elmenekült fehéreket, és személyesen fogadta Cane-t.³²

Port Natal híre ebben az évben már egész Fokföldön ismert volt, és 1832-ben Sir Lowry Cole³³ kormányzó megbízásából érkezett a településre Dr. Andrew Smith³⁴ valamint Edie hadnagy, hogy személyesen mérjék fel az ott lakók körülményeit. A beszámoló olyannyira pozitív volt, hogy számos fokföldi polgár petíciót írt alá annak érdekében, hogy a korona szállja meg Natalt.³⁵

Ebben az évben zulu szempontból ismét egy nagyobb hadjárat vette kezdetét, s ezúttal is Mzilikazi volt a célpont. Tavasz elején érték el az első matabele kraalokat. Mzilikazi most is jó előre értesült a zuluk akciójáról, és serege is bevetésre készen állt, nem úgy, mint 1829-ben. A matabelek meglepetésszerűen csaptak le a zulu ezredekre, s ennek hatására pillanatnyilag meghátrálásra is kényszerítették őket, azonban hamarosan ellentámadásba lendültek, és Dél-Afrika³⁶ két legerősebb őslakos hadserege egymásnak feszült, hogy eldöntsék, valójában melyikük a hatalmasabb.

Végül az ütközet eldöntetlen maradt, bár a zuluk vonultak vissza elsőnek, ez azonban nem azért következett be, mert egyértelmű vereséget szenvedtek, hanem mert számukra idegen terepen jártak, és az ellenfél serege nem adta jelét annak, hogy közel állna az összeomláshoz. A csata során sikerült ugyan keresztültörniük a matabele vonalakon, hadrendjüket megzavarva, és ezredeiket szétszórva, azonban ezt követően a heves közelharcban három ezredük is jelentős veszteségeket szenvedett, és nem tudhatták, hogy Mzilikazinak mekkora tartalékok állnak a rendelkezésére.

Az ütközetet követően mindkét sereg győztesnek kiáltotta ki magát, de valójában egyaránt megkönnyebbültek, mikor a mérsárlás véget ért, és sem a zuluk, sem a matabelek nem ragaszkodtak az ütközet kimenetelének egyértelműbb eldöntéséhez.³⁷

1833-ban Dingane újabb hadjáratot indított, ezúttal a pondók területére. Maga az expedíció kis volumene miatt önmagában nem lenne említésre érdemes, azonban a kiküldött impi összetűzésbe került a telepésekkel, pontosabban puskával felszerelt bennszülött vadászokkal, akik Fokföldről érkeztek, és a területen a fehérek megbízásából vadásztak. A nyolc férfi közül hetet megöltek, az utolsót pedig magukkal hurcolták.

Az incidens híre eljutott Port Natalba is. A telepések felfegyverkeztek, és megtámadták a hazafelé tartó zulu sereget, körülbelül 200 főt megöltek közülük, a zuluk azonban nem vágtak vissza. Bár a fehérek tartottak a következményektől, ám később sem indult ellenük büntető hadjárat. Dingane ugyanis továbbra sem kívánt összetűzésbe keveredni a britekkel, s ezért a foglyot szabadon engedte, az impit vezető indunát kivégeztette, a felderítőket pedig megvakíttatta, mivel azok összekeverték a civilizált bennszülötteket holmi barbár klánbeliekkel.³⁸

Az év során, és 1834-ben is újabb telepésekkel bővült Port Natal lakossága, akik közt domináns többséget alkottak a vadászok. A kereskedelem ugyanis egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, mivel jelentős konkurenciát jelentettek a portugálok, és újabb keletű módon az amerikai bálnavadászok, akik a klánoktól élelmet vásároltak.

A térítőmunka megindulása Zuluföldön

Még ebben az esztendőben megkezdődött Zuluföldön a keresztény missziós munka is. Augusztusban Allen Francis Gardiner Port Natal felé tartott, s feltett szándéka volt, hogy a zuluk térítésébe fogjon.³⁹ A települést 1834. december 29-én érte el. Nem vesztegette az idejét, egyből folytatta útját Dingane székhelye, Gungundhlovu felé, ahová 1835. február 10-én érkezett meg.⁴⁰

Gardiner arra kérte őt, hadd prédikáljon emberei között, a zulu uralkodó azonban nem adott számára engedélyt, és kéthónapnyi ott tartózkodás után visszaküldte Port Natalba.

Itt csakhamar megvigasztalódott, hiszen a telepéseknek is szükségük volt lelki gondozásra, ráadásul velük szövetségben a környéken nagyjából 3 000 bennszülött is élt, és körükben meg lehetett indítani a térítőmunkát. Missziós állomását Berea névre keresztelte, ahol iskolát is létesített. Március 25-én meg is kezdte hat bennszülött gyermek oktatását.

Az itt élő bennszülöttekkel Shaka egyáltalán nem, és eleinte Dingane sem törődött. Csakhogy hatalomra kerülését követően a sok kivégzés kapcsán az emberek biztonságérzete megingott, és hiába váltak mind ritkábbá a tömeges mészárlások, évről-évre sokan választották a Zuluföldről való menekülést, és az egyik legnépszerűbb célállomássá éppen Port Natal vált.⁴¹ Dingane ennek megfelelően már azt fontolgatta, hogy erőszakkal lép fel az itt lakó bennszülöttek ellen, tanácsadói pedig már 1833 óta erre bíztatták. Ezt elkerülendő, Gardiner erről értesülve tárgyalásokat kezdett vele, s végül május 6-án megegyezésre jutottak.

Dingane az odatelepülteket nem támadta meg, de cserében a telepések megígérték, hogy bizonyos személyeket kiszolgáltatnak önként a zuluknak, és a jövőben egyáltalán nem engedélyezik menekültek letelepedését, sőt az ilyeneket visszaszolgáltatják Dinganének.⁴² Ezekről a feltételekről még Gardiner indulása előtt, április 25-én maguk a telepések is megállapodtak egymás között, azaz Gardiner nem önkényesen tárgyalt a zulu uralkodóval. (A teljes szöveget lásd a melléklet 1. dokumentumában.) Gardinernek a tárgyalások során arra is sikerült engedélyt szereznie, hogy kiterjesztve missziós tevékenységét, immár a zulu uralkodó alattvalói között is prédikáljon. Közel a Msunduze vizéhez alapította meg új missziós állomását Kulula néven.⁴³

1835. június 23-án⁴⁴ Port Natal telepesei úgy döntöttek, hogy eddigi laza kapcsolataikat megerősítő várost alapítanak, melynek az akkori kormányzó tiszteletére a Durban nevet adták.⁴⁵ Június 26-án a telepések egyike, Thomas Holstead aggasztó hírekkel tért vissza Zuluföldről. Gardiner kivételével mindenkit kitiltott országából Dingane. A misszionárius azonnal a zulu fővárosba indult, hogy kiderítse mi történt. Mint megtudta, számos európai kereskedő csempészett ki az ország területéről fiatal

zulu lányokat, ezért vezette be Dingane a tiltást. Gardinert július 13-án kinevezte a Durban környéki terület indunájának, és jelezte neki, hogy a jövőben csak azokat a kereskedőket fogják Zuluföldre beengedni, akik előzetesen engedélyt kaptak tőle.⁴⁶

Gardiner tisztában volt vele, hogy Dingane kinevezésével semmire sem megy, ezért elhatározta, felkeresi a kormányzót, hogy megkérje, vonja fennhatósága alá Durbant, és nevezzen ki brit tisztviselőket. Sir Benjamin d'Urbant december 3-án érte el Port Elizabeth-ben, aki elégedett volt a fejleményekkel, ígéretet is tett arra, hogy küldeni fog egy tisztviselőt a település élére, ugyanakkor nem állt a rendelkezésére nélkülözhető ember, s egyáltalán nem kívánta Natal annexióját.

Gardiner ezzel a sovány eredménnyel nem elégedett meg, s ügyének elintézését londoni útjától várta.⁴⁷ Az alsóház gyarmatokkal és bennszülött ügyekkel foglalkozó bizottsága előtt elő is adta kérelmét, és hogy célt érjen a natali telepések helyzetét a lehető legjobb színben próbálta feltüntetni. Fáradozása eredménnyel is járt, a Cape of Good Hope Punishment Act (1836) rendelkezéseit augusztusban kiterjesztették Durban lakóira is.⁴⁸

Időközben Dingane egy szvázik elleni hadjáratot tervezett 1836-ban, melyen Cane vezetésével fehér fegyveresek is részt vettek a zulukkal való jó viszony ápolása érdekében. A tűzfegyvereknek köszönhetően az ellenség hamar feladta a harcot, és a zuluk 15 000 marhával gazdagabban térhettek haza.⁴⁹ A szvázik elleni sikerre két helyen is utalást találunk Dingane dicsérőiben:

*Ndikidi⁵⁰ vizének medencéje és másoké
Beborította a szvázik marháit, s azok eltűntek.⁵¹*

*A lándzsa, mely reggel Sváziföldön mennydörgött
S elnyelte Nombát, Mswazi⁵² indunáját Sváziföldön
S elnyelte Gebuz' izulut Mswazi indunái közül
S elnyelte Hohót Sváziföldön
És elnyelte Siphikát Sváziföldön.⁵³*

A búrok megjelenése

Még 1834 folyamán Port Natal közelében megjelent 14 szekerevel és 21 emberével az első búr, Petrus Lafras Uys, aki a Mvoti torkolatánál táborozott le. Azon előrelküldött farmerek egyike volt, akik felderítették a Fokföldtől északra elterülő vidékeket, és olyan területeket kerestek, amely a búr gazdálkodóknak megfelelt letelepedésre.⁵⁴ Uys, miután sikertelenül próbált földet szerezni a pondóktól és a xhoszáktól, úgy döntött Dinganénál fog próbálkozni.

Követeként Richard Kinget küldte. Dingane érdeklődést mutatott a búrokkal való megállapodással kapcsolatban, azonban azt kérte, hogy egyik vezetőjük személyesen jöjjön el fővárosába tárgyalni. Mivel Petrus Uys lázasan feküdt a táborban, maga helyett öccsét, Johannest küldte. A Tugela áradása miatt azonban nem tudta elérni a zulu területeket, visszatérve mégis azt állította bátyjának, hogy a térség elhagyott, és hogy Dingane engedélyt adott a letelepedésre.⁵⁵

1835-ben megindultak az első búr családok északi irányba, hogy a brit uralomtól mentesen telepedhessenek le, s ezzel kezdetét vette az angol nyelvű szakirodalomban Great Trek, azaz „Nagy Vándorlás” néven ismert eseménysorozat, mely meghatározó módon árajzolta Dél-Afrika arculatát.

Elsőként röviden érdemes megvizsgálni, hogy mi is állt a kivándorlás hátterében. A britek akarva-akaratlanul több fronton is hadat üzentek a búr életeszménynek, a *lekker lewenek*.⁵⁶ A problémák már 1778-ban jelentkeztek, mikor a kolónia peremvidékén élők akadálytalan kiáramlásának a lehetősége megszűnt, és a határ lezárult.⁵⁷

Állandósultak az itt élő klánok és a farmerek közti konfliktusok, s ezek kapcsán a búrok nehezményezték, hogy a hatóságok a marhatolvaj bennszülöttek ellen semmit sem tettek, ugyanakkor számukra nem engedélyezték határon túli expedíciók indítását állataik visszaszerzésére. Bár ez a gond nem a brit uralommal kezdődött, de később is fennmaradt, így a 19. század elején ugyanúgy a sérelmezett problémák közé tartozott, mint azt megelőzően.

Mikor azonban a rövid életű Batáviai Köztársaság felszámolásakor, 1806-ban a britek végleg megszállták Fokföldet, újabb problémák jelentkeztek. Már 1808-ban megszűnt a búr farmerek számára fontos fekete munkaerő utánpótlása, mivel a brit hatóságok ettől az évtől kezdve tiltották a rabszolga-kereskedelmet, s ezzel párhuzamosan egyre meghatározóbbá váltak azok a hangok, amelyek a feketék egyenjogúsítását követelték.⁵⁸

Különösen elmérgesedett a helyzet, mikor a határvidéken térítő misszionáriusok is egyre erőteljesebben kiálltak a búrok rabszolgáinak jogaiért, s ezt 1811-től egyre eredményesebben teheték, köszönhetően a kerületi bíróságok felállításának.⁵⁹ Az új vezetés az előzőhöz hasonlóan ragaszkodott a határokhöz a növekvő helyhiány és földéhség ellenére.

Végbement a hatóságoknál a hivatalos nyelv angollá tétele is, 1822. július 5-én született erről rendelet. Az összes intézményt és bíróságot arra kötelezték, hogy öt éven belül térjenek át az angol nyelvre ügyvitelükben.⁶⁰ A korábbi búr intézményeket teljesen felszámolták, megszüntették a fokvárosi szenátust. De ami igazán elfogadhatatlan volt a búrok számára, a feketék egyenjogúsítása, egészen 1838. december 1-jéig váratott magára.⁶¹

Összességében megállapítható, hogy a Great Trek hátterében három fő ok húzódott meg, a földhiány és a határ menti területek bizonytalansága; a brit politika; valamint a kiforrottan még nem jelentkező, de csírájában már meglévő búr nemzettudat. Ez utóbbiról tanúskodik Piet Retief 1837-ben megjelent manifesztumának egyik jel-

„1835-ben megindultak az első búr családok északi irányba, hogy a brit uralomtól mentesen telepedhessenek le, s ezzel kezdetét vette az angol nyelvű szakirodalomban Great Trek, azaz „Nagy Vándorlás” néven ismert eseménysorozat, mely meghatározó módon árajzolta Dél-Afrika arculatát.”

lemző mondata: „Azt kívánjuk, hogy szabad és független népnek tekintsenek bennünket.” Az első búr csoport Louis Trigardt vezetésével 1835 novemberében indult útnak. A Trek nem hirtelen lefolyású volt, hanem lassú folyamat. 1837-ig nagyobb számú farmert nem is érintett.

Az utazást tervezők kíváncsiak voltak indulásuk előtt, a már úton lévők eredményeire, hogy érdemes-e egyáltalán elindulni, emellett azt is szerették volna látni, hogy milyen módon reagál a brit kormányzat. Mikor azonban kedvező visszajelzések érkeztek, és a hatóságok semmilyen beavatkozó lépést nem foganatosítottak, a farmerek egyre nagyobb számban kezdtek kiáramolni a brit fennhatóság alatt álló területekről.⁶²

1836 elején Hendrik Potgieter és Sarel Cilliers vezetése alatt mintegy 65 család kelt át az Orange folyón. Vegkop közelében építettek ideiglenes táborot, ahol október 19-én 20 000 fős matabele sereg támadta meg őket. A búroknak sikerült őket visszaverniük, de Mzilikazi emberei elhajtották összes marhájukat, és Potgieter ennek hatására kénytelen volt visszavonulni a basutók területére.⁶³ Itt csatlakozott hozzá Gerrit Maritz, aki 100 család élén keresett letelepedésre alkalmas földeket. Potgieter így már elég erősnek érezte magát, hogy Mzilikazi ellen vonuljon és visszaszerezze marháit. A búr expedíció 107 farmerrel és 40 felfegyverzett griquával 1837 januárjában indult észak felé. Mzilikazi kiállított hadserege a nyílt terepen nem vehette fel a versenyt a tűzfegyverekkel és lovon érkező ellenséggel szemben. A csata során ugyan csupán 400 emberét veszítette el, de kénytelen volt visszavonulni, s így a győztes búrok 7 000 marhát hajtottak magukkal a visszaúton.⁶⁴

Az eseményekről Dingane is értesült, aki úgy vélte, hogy a meggyengült matabelék ellen érdemes lenne újabb hadjáratot indítani. Ennek megfelelően a zulu impi 1837 májusában megindult Mzilikazi ellen, és júniusra elérték a matabelék határát, ahol Mzilikazi felderítői felfedezték őket.

Ennek köszönhetően mozgósítani tudták ezredeiket, s nem érte készületlenül őket a támadás. A zuluk sikeresen megverték Mzilikazi seregét, számos marhát zsákmányolva indultak haza, azonban a visszaúton a matabelék rajtuk ütöttek és az elrabolt állatok jórészét vissza tudták szerezni. Ennek a fordulatnak köszönhető, hogy a második Mzilikazi elleni hadjáratához hasonlóan mindkét fél győztesnek kiáltotta ki magát az eseményeket követően.⁶⁵ A matabelék elleni hadjáratok tekinthetők Dingane legnagyobb vállalkozásainak, ennek megfelelően dicsőítőben is jelentős helyet foglalnak el:

*Sigweni népe és rokonai
Jelentsétek Mashobane embereinek⁶⁶
Mondjátok, valami végzetes lopózik feljűk,
Olyan, mint Phunga Soyengweniből,
Phungához és Magebához hasonlítható.⁶⁷
Mashobane népe bünt követett el
Felfordítottak egy követ, ami mambát rejtett,
Most nem tudják, hogyan fordítsák vissza.⁶⁸*

*Mashobane pajzsát
Mpama magas hegyén hagyták,
Nem volt ember, aki viselésére készült volna.
Legyőzte Gundanét Mashobanénál⁶⁹
Meghódította erődjét Mashobanénál,
Zsákmányul elvette a petymegfarkakat⁷⁰ Mashobanénál.
Megölte Mzilikazi anyját, Nsimbakazanát,
Megölte Khwababát,⁷¹ aki vadmacska bőrét viselte Mashobanénál,
Szüzek tömegét ragadta el Mashobanénál...⁷²*

Időközben a Maritz és Potgieter vezette farmercsoportokhoz újabb érkezők csatlakoztak. 1837 áprilisában Piet Retief vezetésével 120 család, majd Piet Uysszal egy újabb nagy kivándorló egység. Mindezek a búr csoportok júniusban a Vet partján gyűltek össze, hogy eldöntsék, merre induljanak a továbbiakban. Az egyes vezetők közt nem volt egyetértés, rövid életű frakciók jöttek létre, majd bomlottak fel ismét. Alapvető nézeteltérések mutatkoztak abban a kérdésben is, hogy a családok milyen irányban haladjanak tovább. Retief és Uys Natal mellett kardoskodott, Potgieter a Vaaltól északra szeretett volna letelepedni, míg Maritz a felföld mellett tört lándzsát.

A vitának végül az vetett véget, hogy Retief elhatározta, megindul Natal felé, függetlenül attól, hogy mennyien fogják követni. Mindössze 15 embert vitt magával Port Natalba, hogy az ottaniakkal tárgyaljon, illetve hogy találkozzon Dinganéval, s megkérje rá, hogy engedélyezze számukra a zulu felségterület határvidékén való letelepedést.⁷³

A zulu területekről 1837 folyamán újabb menekültek áramoltak Durban felé, és mivel a fehérek a korábbi megállapodás ellenére befogadták az érkezőket, Dingane azzal fenyegette meg őket, hogy támadást indít ellenük. Viszont mikor értesült arról, hogy a telepesek fegyverkezni kezdtek Alexander Biggar vezetése alatt, elállt szándékától, és barátságáról biztosította Durban lakóit.

Ebben a kényes helyzetben tért vissza Gardiner Angliából, aki megpróbált vezetőként fellépni, amit azonban a többi telepes elutasított, különösen azután, hogy Gardiner a belső területek felé irányuló fegyverkereskedelem leállítását vette tervbe.⁷⁴ Olyannyira megromlott a viszonyuk, hogy Gardiner 20 mérfölddel odébb is költözött.

A megnövekedett számú lakosságnak azonban valóban vezetőre volt szüksége, és mivel ezt számukra a fokföldi kormányzat többszöri kérésre sem biztosította, ezért más lehetőségek után kellett nézniük. Ezért kapóra jött nekik Retief érkezése 1837. október 20-án, aki hajlott az együttműködésre. A búrok szeme előtt egy olyan farmerköztársaság képe lebegett, ahol a külvilággal való kapcsolattartást és kereskedelmet Port Natalon keresztül lehetett volna lebonyolítani. Terveik kivitelezéséhez azonban először szükségük volt Dingane engedélyére, hogy letelepedhessenek Natalban.⁷⁵ Retief úgy vélte, hogy könnyű dolga lesz, hiszen a zuluk korábban is kötöttek ilyen jellegű szerződéseket a fehérekkel, azonban nem számolt Dingane elképzeléseivel.

A zulu király ugyanis nem kívánt nagyobb számú fehér fegyverest a határain, főleg miután értesült arról, hogy a búrok sikeresen elüldözték területeiről Mzilikazit.⁷⁶ Ugyanakkor Dinganének ez idő tájt más gondokkal is számot kellett vetnie. Egyfelől hiába rendelkezett maga is néhány puskával, nem használhatták őket, mert senkitől sem tudtak puskaport szerezni, valamint a fegyverek rendeltetészerű használatát sem tanították meg nekik.⁷⁷ Másrészt aggasztotta az emberek folytonos menekülése is, melynek a Gardinerrel kötött szerződés sem tudott gátat szabni.

Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy mikor Retief fél tucat embere élén november 5-én belovagolt Gungundhlovuba, akkor Dingane nagyon óvatosan fogadta, sőt mikor a búr vezető előállt kérésével ellentámadásba lendült, és megvádolta Retief csapatát azzal, hogy marhákat loptak tőle. A zulu főnök ígéretet tett arra, hogy amennyiben az állatok visszakerülnek, hajlandó a búrok számára engedélyezni a letelepedést.

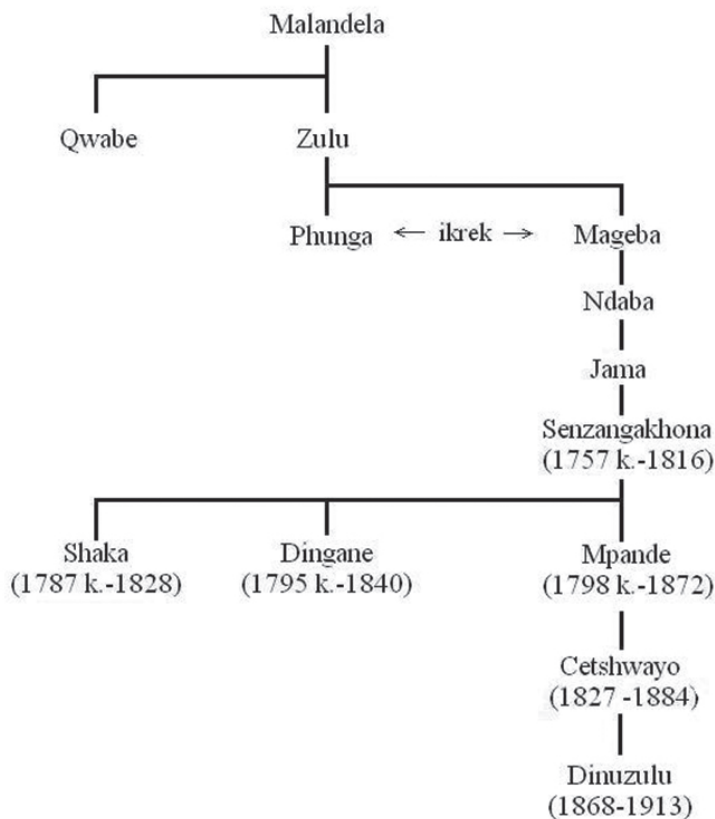
A búr vezető ezt követően csatlakozott a hátrahagyottakhoz, akik azóta jelentősen gyarapodtak létszámban. Több száz szekér táborozott kis csoportokban, egymástól viszonylag belátható távolságra. Erről is értesülve, Dingane egyre inkább úgy vélte, hogy a búrok a zuluk elleni invázióra készülnek, és érlelődött benne az elhatározás, hogy meg kell szabadulnia tőlük.⁷⁸

Retief az ígért állatokat rögvest magával vitte Dinganéhez. Vele tartott mintegy 70 búr farmer, valamint 30 hottentotta szolgál. Tolmácsul pedig melléjük szegődött Thomas Holstead. 1838. február 4-én Dingane elhelyezte kézjegyét azon a dokumentumon, melyben kinevezte Retiefet az Umzimvubu és Tugela folyók közé eső terület, beleértve természetesen Durbant is, kormányzójává. (A szöveg teljes egészét lásd a melléklet 2. dokumentumában.) Elért eredményeikkel elégedetten a farmerek előkészületeket tettek arra, hogy visszatérjenek hátrahagyott társaikhoz.

Február 6-án, tervezett indulásuk napján, Dingane egy búcsúünnepélyre hívta őket, ahol a helyszínre érkező fegyvertelen⁷⁹ búrokat egytől-egyig lemészárolták.⁸⁰

A hátrahagyott búr családok meggyilkolására a zulu uralkodó három regimentet küldött ki. Az éjszaka leple alatt, február 17-én a különálló kis búr táborokat lerohanták, és a harcok során életét vesztette 41 férfi, 56 asszony, 185 gyermek és 250 hottentotta szolgál. Ez a szám, bár magasnak tűnhet, azonban valójában a mai Weenen⁸¹ közelében táborozó családoknak csupán kis hányada esett áldozatul, hiszen az első sikeres rajtaütések után a többi farmer már többé-kevésbé felkészülten várta a zulukat, s ennek megfelelően sokszor sikeresen vissza is verték támadásaikat.⁸² Különösen Maritz emelkedett ki az ellenállás azonnali megszervezésében.⁸³ Természetesen a búrokkal szembeni sikeres fellépést Dingane dicsérői is megörökítették:

*Ndaba⁸⁴ gázlója
Aminek csúszós kövei vannak
Ott csúszott el Piet Retief és fia.⁸⁵*

▲ 2. ábra: A zulu királyi család genealógiája. Forrás: Wilson, 1969: 91.

Retief megölésének közvetlen következményei

Dingane úgy gondolta, hogy tetteivel nem haragítja magára Durban lakóit, s ennek jegyében a kraaljában tartózkodó misszionáriust, Francis Owent nem is bántotta.⁸⁶ Owen azonban látva mi történt a búrokkal, hamarosan elmenekült, és Durbanba sietett, ahol minderről beszámolt a telepeseknek, akik pedig egyáltalán nem a zulu uralkodó elképzeléseinek megfelelően cselekedtek. Annyira felháborította őket Dingane tette, főleg mivel Retief embereivel együtt két társukat, Thomas Holsteadet és George Biggart is megölték, hogy egyből fegyverkezni kezdtek, és március elején támadást indítottak a zuluk ellen.

A durbani különítmény, amelyet John Cane vezetett, kiegészült 2 000 bennszülött harcossal is a zulu földről korábban elmenekült, a fehérek védelmét élvező klánok soraiból. Támadásuk célpontjai a Kranz Kop közelében lévő kraalok voltak, ahol a lakosok nagyrészt megölték, 500 zulu asszonyt és gyermeket, valamint 4 000 marhát pedig magukkal tereltek Durbanba.⁸⁷

Időközben a búrok is rendezték soraikat. Bár eleinte nagy volt a pánik, és többen azon a véleményen voltak, hogy Natal elhagyása lenne a legésszerűbb lépés, azonban hamarosan azok váltak hangadóvá, akik bosszút kívántak állni, különösen miután csatlakoztak hozzájuk Potgieter és Uys emberei. Kettejük vezetése alatt, mintegy 350 búr farmer részvételével meg is indult a zuluk elleni expedíció.

Április 11-én rajtaütöttek egy kisebb csapatnyi zulu felderítőn, akik azonban csapdába csalták őket Thaleni közelében, ahol a főszereg várt rájuk. Potgieter hamar meggyőződött róla, hogy a lovak nyújtotta előnyüket a terepadottságok miatt nem tudják kihasználni, ezért visszavonult. Ezzel szemben Uys megtámadta a zulu sereg balszárnyát, és sikerült is megfutamodásra bírnia őket, azonban ezt követően elvágták Potgieter elvonulóban lévő embereitől, és csakhamar ő találta magát abban a helyzetben, hogy menekülésre kényszerült.

A farmerek többsége sikerrel is járt, ő azonban nem tartozott a szerencsések közé, egy zulu lándzsa halálos sebet ejtett rajta, s még a csataterén életét veszítette. A később Vlug Kommando⁸⁸ néven ismerté vált expedíció tehát gyászos kudarccal ért véget, s mikor a búrok április 12-én visszatértek a megerősített táborba, a vereséért Potgieter hibáztatták, aki sértődöttségében embereivel együtt elhagyta Natalt.⁸⁹

Cane vezetésével április 17-én a durbani telepések is újabb vállalkozásba fogtak. Azonban miután átkeltek a Tugelán találkozottak egy nagyobb zulu sereggel, melyet Dingane öccse Mpande vezetett. Az első ellenséges rohamot a telepések még megállították, de mikor a túlerő láttán egyre nagyobb számban kezdtek menekülni a velük harcoló bennszülöttek, ez annyira felbátorította a zulukat, hogy nem tudták őket a kislétszámú fehérek a továbbiakban feltartóztatni.

A Comet nevű hajó éppen az öbölben tartózkodott, és a megtorlástól félő telepek, köztük Gardiner és Owen, ennek fedélzetén, vagy a közeli Salisbury-szigeten kerestek menedéket. Várakozásaiknak megfelelően meg is érkezett a zulu impi, és elhajtotta a telepek minden jószágát, maga után semmi mást nem hagyva, mint hamut és romokat. Mikor a Comet május 11-én elhagyta az öblöt, átmenetileg a fehér jelenlét szinte teljesen megszűnt Port Natalban.⁹⁰

Közben Fokföldön kormányzóváltásra került sor, d'Urban helyét Sir George Thomas Napier vette át.⁹¹ Az új kormányzó úgy kívánta a további búr kiáramlást meggátolni, hogy egyik első rendeletével megtiltotta, hogy bárki fegyveresen Natal területére utazzon. Ezzel párhuzamosan kérvényezte Londonban, hogy megszállhassa Durbant. Végül az annexióra nem kapott engedélyt, azt viszont lehetővé tették számára, hogy katonákat küldhessen a településre, és ezek parancsnoka a Punishment Act tartalmának szellemében tevékenykedhet ott, mint hivatalos biztos.

Napier Samuel Charters őrnagyot küldte mindössze nyolcvan katona élén. Tengeri úton érték el Durbant december 3-án. Charters azt tapasztalta, hogy a búrok májusban megszállták a területet, és Alexander Biggart nevezték ki landdrostnak, azaz helyi előljárónak. Charters elsősorban a terület biztonságát kívánta szavatolni, ezért utasítást adott ki arra vonatkozóan, hogy senki se harcoljon Dingane ellen. Ezzel azonban elkésett, az újabb búr kommandó már úton volt, és Alexander Biggar is elhagyta Durbant, hogy csatlakozzon hozzájuk fegyvereseivel. Charters ezek után

nem tehetett mást, minthogy berendezkedett embereivel a településen, és megtiltotta a búrokkal való puszkapor-kereskedelmet.⁹²

Miközben a britek kezükbe kívánták venni a helyzet irányítását, a búrok sem tétlenkedtek. Eleinte a nyár folyamán két megerősített tábor alakítottak ki, azonban erről a megoldásról hamarosan bebizonyosodott, hogy nem kielégítő, ugyanis a zuluk augusztus 13-án az egyiket megtámadták, és sikeresen elhajtották az ott talált állatokat.⁹³ Ezt követően egyetlen hatalmas megerősített táborba költöztek, itt azonban mind az állatok, mind az emberek körében járványok ütötték fel fejüket, és ennek következtében egyik vezetőjük, Gerrit Maritz is életét vesztette szeptember 23-án.⁹⁴

Andries Pretorius üzenetében harcba szólította a tábor lakóit a zuluk ellen. Mikor november 22-én megérkezett a búr táborba, akkor még csupán 60 követője volt, de néhány napon belül elindíhatta zuluk elleni expedícióját 464 felfegyverzett farmer élén. December 15-én átkeltek a Ncome-folyón, ahol tábort vertek.

Másnapra megerősített székértáborukat minden oldalról zulu harcosok erdeje vette körül, akik hajnalban egy emberként támadták meg őket. Az ütközet két órán keresztül zajlott, ekkor a zulu rohamok megritkultak, és Pretorius elérkezettnek látta az időt egy lovas kirohanásra. Ennek láttán a zulu ezredek menekülni kezdtek, és a kis csapatokra szakadt búrok egészen addig üldözték őket, míg muníciójuk el nem fogyott. A zuluk közül hozzávetőlegesen 3 000 harcos vesztette életét, ezzel szemben a búrok közül egyetlen ember sem halt meg, és mindössze négyen sérültek meg, köztük maga Pretorius.

Dingane északra menekült, és a búrok érkezése előtt felgyújtatta saját székhelyét Gungundhlovut. A farmerek az elkövetkezendő napokban megpróbálták minél több zulu marhát összegyűjteni. Egy elfogott zulu dezertőr hajlandónak mutatkozott kalauzul szegődni melléjük, azonban az őt követő 300 fegyverest kelepcébe csalta, Dingane ezredei bekerítették őket. A csapda a lovakkal rendelkező búrokkal szemben nem működött tökéletesen, sikerült kitörniük, s magukkal vittek 5 000 marhát is, majd az ellenség üldözése ellenére, szerencsésen átkeltek a Fehér-Umfolozói túlsópartjára. Összesen hat emberüket ölték meg a zuluk, s életét vesztette a velük tartó Alexander Biggar is.⁹⁵

1839 elején a Wen Kommando⁹⁶ visszatért hátrahagyott társaihoz. Az eddig a megerősített táborba kényszerült búr családok most végre szabadon szétszóródhattak Natal területén, és megindult a letelepedés, valamint független államuk, „Új Hollandia Szabad Tartománya Délkelet-Afrikában” kiépítése (A kifejezést – „The Free Province of New Holland in South East Africa” – Morris használja, de a szakirodalomban sokkal elterjedtebb a Natalia Köztársaság (Natalia Republic) megnevezés.). Ennek első lépéseként megalapították fővárosukat, melyet Pietermaritzburg névre kereszteltek Piet Retief és Gerrit Maritz tiszteletére. A kialakult helyzetet az 1. térkép mutatja be.

Dinganéval veresége után a Durbanban állomásozó brit erők parancsnoka Jervis kapitány⁹⁷ próbálta felvenni a kapcsolatot, s annak ellenére, hogy brit erőkkel nem került sor összetűzésre, békét kívánt vele kötni, ami sikerült is neki, miután Dingane átvette a britek ajándékait, 300 marhát, 52 puskát és 43 nyerget.

▼ Dingane 1838-as vereségét követő állapotok. Forrás: Laband, 2009: xvii.

A feltételek tartalmazták azt is, hogy Dinganének északon kell maradnia, nem térhet vissza a korábban általa birtokolt délebbre fekvő területekre. A béke feltételeibe a búrok is beleegyeztek.⁹⁸

Dingane kereste a megbékélés lehetőségét a búrokkal, s ezért Dambuza és Khambazana személyében két követet küldött Natalba. Indunáit azonban letartóztatták, annak vádjával, hogy részt vettek Retief és társai meggyilkolásában, s minden tárgyalást mellőzve 40 000 marhát követeltek Dinganétól.⁹⁹

Ekkor érezte úgy a gyengének tartott Mpande, hogy szakít bátyjával, s követőivel a búrok oldalára állt. A két zulu sereg a Maqongqo lábánál találkozott január 30-án, s itt került sor véres összecsapásukra, melyben a búrok részt sem vettek. Dingane a vereség hírének hallatán vesztes hadvezérét, Ndlelát kivégeztette, s megmaradt követőivel északi irányba menekült. Átkelt a Pongola-folyón a nyavók területére, ahol azonban a szvázik biztatására meggyilkolták.¹⁰⁰

Dingane halálát követően az ideiglenesen Mpande vezetésével két részre szakadt zuluk ismét egyesülhettek utóbbi vezetése mellett, azonban korábban meghódított déli területeikről végképp le kellett mondaniuk, a fehér telepesek kiszorították őket.☀

Jegyzetek

- 1 Az előző évben, 1927-ben nagyszabású déli hadjáratra került sor, a fáradt ezredek pihenésre vágytak, azonban Shaka azonnal az újabb hadjárat megszervezésébe fogott.
- 2 Egy-egy kisebb terület közigazgatási vezetője, s egyben katonai parancsnoka.
- 3 Isaacs, 1836: 313-315.
- 4 Ezt a tisztséget a szakirodalom szereti az európai miniszterelnöki poszthoz hasonlítani. Ez a megfeleltetés azonban sántít, hiszen a főinduna nem pusztán a végrehajtó hatalom feje, hanem a hadsereg vezetője is volt egy személyben. Ugyanakkor Gluckman értelmezése szerint nem egy, hanem több főinduna tevékenykedett párhuzamosan, s közöttük munkamegosztás létezett, egyesek a hadsereg irányításáért, míg mások az egyéb ügyek igazgatásáért, valamint az uralkodó tanácsokkal való ellátásáért feleltek. (Gluckman, 1950: 33)
- 5 Mikor Dingane hatalma megszilárdult, és Zuluföldön ismét rend honolt, ő is előjött az erdőből, s folytatta korábbi életét. Sokakkal ellentétben őt az új uralkodó nem bántotta.
- 6 Okoye, 1969: 221.
- 7 A kifejezés azon személyek gyűjtőfogalma volt, akik a Natalban Shaka által szétvert klánok maradékaiként nem délre menekültek, hanem Zuluföldön telepedtek le, és különböző feladatokat vállaltak, így például pásztorkodtak. Shaka életében tagjai közül nem soroztak a regimentekbe. Szó szerint azokat értették alatta, akik hosszú összecsavart fonatokban viselték a hajukat. (Bryant, 1905: 712)
- 8 A kifejezés jelentése: Otthoni Őrök.
- 9 A kraal szűken értelmezve csak az állatok tartására szolgáló karámot jelenti, azonban a 19. század folyamán keletkezett források kiterjesztett értelemben használják, a teljes települést értik alatta. A tipikus nguni települések belsejében foglalt helyet egy elkerített tér, itt tartották az állatokat. Ezt a teret körbevették a bennszülöttek kunyhói, majd a lakóövezetet a környezettől újabb fal, vagy kerítés különítette el. Az ilyen elrendezés segítette leghatékonyabban az állatok megvédését.
- 10 Ennek ellenére Dingane benne sem bízott meg, és az első adandó alkalommal félreállította a hatalomból.
- 11 Nem mindenki osztja azt a nézetet, hogy a két testvér ennyire nyíltan egymás életére tört. Nyembezi egyenesen arról ír, hogy Dingane a sokak szemében népszerű Mhlanganát sokáig nem merte megölni. Egy alkalommal a két testvér rituális fürdőre indult, ahová semelyikük sem vitt fegyvereseket. A fürdőzés alatt, a kíváncsi szemektől rejtve Dingane emberei vízbe fojtották Mhlanganát, majd azt állították, hogy úszás közben görcsöt kapott, és mire odaértek, már nem lehetett az életét megmenteni. (Nyembezi, 1948a: 122-123)
- 12 Shaka régi harcostársa, legfőbb katonai bizalmasa, tanácsadója.
- 13 Mdlaka elsősorban nem Shaka meggyilkolását kifogásolta, hanem azt, hogy a trónt Dingane foglalta el, hiszen ő maga uralkodásra alkalmasabbnak tartotta Mhlanganát. (Ritter, 1955: 353-356., Bryant, 1965: 665-670., ill. Shooter, 1969: 305)
- 14 Morris, 1998: 112.
- 15 Jelentése: „A hely, ahol az elefánt trombitál.”
- 16 Amíg a harcok nem kapott engedélyt a fejgyűrű viselésére, addig nem nősülhetett meg. Az engedély elnyeréséhez vagy több év katonai szolgálat kellett, vagy valamely rendkívüli tett végrehajtása.
- 17 Bryant, 1965: 671.
- 18 Maga Dingane is úgy gondolta, hogy Mpande túl puhány, főleg zulu mércével nézve. Általában véve is úgy ismerték szerte Zuluföldön, mint *isilinyana esinomchoboko*: „a kis szelütött bolond”.
- 19 A zulu uralkodók egyike, Mpande öse.
- 20 A fentiekből kitűnik, hogy sikerült ugyan Mpande életét megmentenie Ndlela közbelépésének, de Dinganéban nem teljesen húnyt ki a gyanakvás, s érezthette féltestvérével, hogy nem kívánatos személy a fővárosban. (Nyembezi, 1948b: 162)

- 21 Bryant, 1965: 674-675.
- 22 Uo. 53., ill. Okoye, 1969: 223.
- 23 A zulu kifejezés elsődleges jelentése háború, csata, ugyanakkor ezt használták a hadsereg jelölésére is. (Bryant, 1905: 499)
- 24 Morris, 1998: 114-115., Isaacs, 1836: 15-16., illetve Thompson, 1969: 351.
- 25 Ezeket a dicsérőket (izibongo) minden nguni csoportnál megtaláljuk, egyike jellegzetes kulturális jegyeiknek. Tulajdonképpen az adott személy élete során gyűjtött dicsérőneveinek összefűzéséből születnek. Kérdéses, hogy a hosszabb dicsérőkben megindul-e egyfajta önálló alkotási folyamat, melynek során az egymás mellé helyezett, kronológiai sorrendben szereplő dicsérő nevek összefüggő elbeszéléssé alakulnak. (Mphande, 1993: 100., Biernaczkzy, 2008: 58; 61)
- 26 Nyembezi, 1948a: 123.
- 27 Shaka nagy riválisának, Zwidének életben maradt fia.
- 28 Becker, 1979: 155-158.
- 29 Ebből mindössze annyi volt igaz, hogy Isaacs, aki 1828 decemberében elhagyta Port Natalt, 1830. március 30-án a Page kapitány vezette amerikai brigget, a St. Michael fedélzetén tért vissza, és elsősorban nem is ő, hanem Henry Francis Fynn kötött megállapodást Page kapitánnyal, hogy a szárazföldön megszerzett elefántagyarakat hajójával ő juttatja tovább. Amerikai telepesek hozataláról szó sem volt, ahogy terveik közt a bennszülöttek felfegyverzése sem szerepelt. (Morris, 1998: 112; 117)
- 30 Okoye, 1969: 224.
- 31 Itt azokról a marhákról van szó, melyeket Shaka annak idején a Port Natal-i telepesek vezetőjének, Francis George Farewellnek ajándékozott. Ezek Farewell halála után Cane-hez kerültek, azonban a zulu szokások értelmében mivel mind az adományozó, mind az adományozott halott volt, ezeknek az állatoknak vissza kellett volna kerülniük a királyi csordához. Sotobe akciójának hatására Isaacs véglegesen elhagyta Port Natalt.
- 32 Shooter, 1969: 316-319., illetve Okoye, 1969: 227.
- 33 Sir Galbraith Lowry Cole (1772–1842) 1823 és 1828 között Mauritius kormányzójaként szolgált. Fokföldre új megbízatásával 1828-ban érkezett, és 1833-ig maradt hivatalában. Ld.: *The Dictionary of National Biography* 1964, Vol. IV., p. 722.
- 34 Sir Andrew Smith (1797–1872) 1821-ben érkezett Dél-Afrikába katonai orvosként. 1837-ig, mikor is visszatért Angliába, számos hasonló felderítő expedíciót vezetett a térségben. Ld.: *The Dictionary of National Biography* 1964, Vol. XVIII., p. 423.
- 35 Morris, 1998: 118-121., illetve Thompson, 1969: 352.
- 36 A kifejezést földrajzi értelemben használom. Egyes szerzők úgy vélik, hogy helyesebb lenne az angol kifejezés szó szerinti átültetése magyar nyelvre (Southern Africa = Déli Afrika), de én nem osztom ezt a véleményt. Szerintük Dél-Afrika a Dél-afrikai Köztársaság hétköznapi, nem hivatalos megnevezése. Még ha ezt el is fogadjuk, a 19. századra vonatkozóan ez mégsem okozhat zavart, hiszen ekkoriban ez az államalakulat nem létezett. Az azonos nevű búr köztársaság pedig sohasem szerepelt Dél-Afrika néven, elsősorban Transvaalként emlegették a korszakban.
- 37 Becker, 1979: 175.
- 38 Thompson, 1969: 354., illetve Gardiner, 1836: 289-290.
- 39 Gardiner 1794-ben született, tengerész lett belőle, és 40 éves korában már kapitánnyként tevékenykedett. 1834-ben azonban felesége halálakor megfogadta, hogy annak szenteli életét, hogy elvigye azok közé is az evangéliumot, akik arról korábban nem hallhattak. Így jutott Dél-Afrikába, és itt a zuluk térítése mellett döntött. Ld.: *The Dictionary of National Biography* 1964, Vol VII., p. 850.
- 40 Gardiner, 1836: 23; 28.
- 41 Nem kizárólag kisebb csoportok, családok meneküléséről tudunk, hanem egész klánok elvándorlásáról is, így például a ngangenik is így tettek, mikor Dingane a soraikból való folyamatos dezertálás megállításának érdekében megfenyegette őket. (Bryant, 1964: 78)

- 42 Nyembezi, 1948b: 158-169., Gardiner, 1836: 108; 398., illetve Okoye, 1969: 230-231.
- 43 A kifejezés jelentése: Megváltás. (Bryant, 1905: 328)
- 44 Bryant az eseményt május 23-ára teszi.
- 45 Sir Benjamin d'Urban (1777–1849) eleinte katonai karriert futott be. Első inkább közigazgatási posztját 1820-ban kapta meg, ekkor nevezték ki Antigua kormányzójának. Több állomáshelyet követően 1834 januárjában foglalta el új posztját, mint Fokföld kormányzója. 1837. május 1-jén felmentették hivatalából, azonban katonai minőségben egészen 1846-ig Dél-Afrikában tartózkodott. Ld.: *Encyclopaedia Britannica* 1960, Vol. 7., p. 751.
- 46 Okoye, 1969: 232.
- 47 Port Elizabeth-ben amerikai misszionáriusokkal találkozott, akik távollétében átvállalták a missziós munkát. Összesen hárman voltak, Dr. Adams, Alden Grout és G. Champion.
- 48 A törvény értelmében minden, Dél-Afrikában, a déli szélesség 25. fokától délre élő fehér ember a fokföldi bíróságok joghatósága alá tartozott. (Thompson, 1969: 354., Morris, 1998: 131-136., Bryant, 1965: 676-677., illetve Hintrager, 1952: 178)
- 49 Bryant némiképpen máshogy írja le az eseményeket. Szerinte 1836-ban a zuluk önálló hadjáratot vezettek a swázik ellen, ami azonban vereséggel végződött, ezért kérték a fehérek segítségét, és a második, győztes expedícióra csak 1837-ben került sor. (Morris, 1998: 136., Bryant, 1965: 321-323., illetve Okoye, 1969: 232-233)
- 50 Senzangakhona legidősebb lánygyermeké, aki mint Kosazana (hercegnő) fontos szerepet töltött be a zulu királyi udvarban.
- 51 Nyembezi, 1948b: 159.
- 52 Mswazi a szwázik ekkor még kiskorú főnöke volt, aki nem sokkal korábban, apja, Sotobe halála után került trónra.
- 53 Nyembezi, 1948b: 159.
- 54 Walker, 1963: 326.
- 55 Morris, 1998: 121-123.
- 56 Magyarul: édes élet.
- 57 A megelőzően rendkívül alacsony népsűrűségű terület betelepülésére a nagy dél-afrikai klánmozgások következtében került sor a korábbi években.
- 58 A rabszolga-kereskedelem tiltásáról már 1806. január 1-jén törvényt léptettek életbe, azonban ennek értelmében rabszolgákkal kereskedő hajó 1808. március 1-jétől nem tehetette ki áruját brit fennhatóságú kikötőkben. (Hattersley, 1963: 270)
- 59 Eybers, 1918: 103-104.
- 60 Ld.: *Records of the Cape Colony* 1902, Vol. XIV., pp. 452-453.
- 61 Ez a törvény a kivándorlást fontolgatók szándékát csak megerősítette, hiszen számukra ez a lépés elfogadhatatlan volt. Meg kell említeni azonban, hogy a kedélyeket már jóval korábban felborzolta a rabszolgaság intézményét tiltó törvény, hiszen a várakozásokkal ellentétben a felszabadított rabszolgákért fizetett kárpótlás összege meglehetősen alacsony volt, s ehhez is csupán akkor lehetett hozzájutni, ha valaki személyesen utazott Londonba, hogy átvegye az őt megillető összeget. A törvényt magát 1833. augusztus 7-én fogadták el Londonban, majd augusztus 28-án nyert királyi jóváhagyást. Fokföldön azonban csak 1834. december 1-jén lépett életbe. (Fage–Tordoff, 2004: 301., Eybers, 1918: 38., illetve Hattersley, 1963: 275; 278)
- 62 Morris, 1998: 126-128., illetve Walker, 1963: 329.
- 63 Ld.: *Dictionary of Battles and Sieges* 2007, p. 1065.
- 64 Az események leírását Shooternél is megtaláljuk azzal a különbséggel, hogy szerinte a búroknak Mzilikazi Mosega nevű katonai kraalját is sikerült felgyújtaniuk. Becker szerint Mosega nem egy kraal, hanem egy völgy neve volt, amelyben a búrok több települést is hamuvá égettek. (Morris, 1998: 129., Becker, 1979: 199., Shooter, 1969: 307-308., illetve Walker, 1963: 329-330)
- 65 Becker, 1979: 199-200.

- 66 Mashobane Mzilikazi apja volt, itt a matabelékett kell a kifejezés alatt érteni.
- 67 Mindkettő Dingane öse, zulu uralkodók. A zuluk leszármazási tábláját lásd a 2. ábrán.
- 68 Ez a három sor biztosan, de talán még a következő kettő is eredetileg Shaka dicsőségéhez tartozott, hiszen az ő idején alakult ki az a nézeteltérés, ami Mzilikazi meneküléséhez vezetett.
- 69 Nem egy konkrét, Mzilikazi apjával megegyező nevű hely, hanem pusztán arra utal a kifejezés, hogy a matabelék egyik kraalja mellett.
- 70 A különböző ezredek sajátos uniformist viseltek annak érdekében, hogy egymástól elkülöníthetők legyenek. Vélhetően Mzilikazi egyik regimentjének sajátos viseletéhez tartoztak a petymegfarkak.
- 71 Mzilikazi egyik varázserővel bíró embere.
- 72 Becker, 1979: 297-298.
- 73 Morris, 1998: 129-130., illetve Thompson, 1969: 357.
- 74 A kereskedelem célközönségét természetesen nem a zuluk jelentették, hanem a Fokföldet elhagyó búrok. A britek a bennszülötteknek jellemzően nem adtak el fegyvereket, éppen ezért kísérletezett Dingane az 1830-as évek elején azzal, hogy a portugáloktól szerezzen puskákat, ez azonban csak 1838-ig működött, ekkor ugyanis Lourenco Marques kormányzó megtiltotta a zulukkal való fegyverkereskedelmet. (Hintrager, 1952: 179., illetve Ballard, 1983: 104)
- 75 Más kutatók szerint Retief és emberei nem kimondottan ezért szerették volna felkeresni Dinganét, hanem azért, mert a Mzilikazi ellen vezetett legutóbbi hadjáratban a zuluk nem kizárólag matabele, hanem búr marhákat is magukkal hajtottak, és ezeket kívánták visszaszerelni. Stuartnál legalábbis ezt találjuk: „A zuluk azt mondják, a hollandok azokat a marhákat követve értek Dinganéhoz, melyeket Mzilikazi seregétől zsákmányoltak, s azt állították, hogy az ő marháik is közöttük vannak. Ezeket a marhákat ettől fogva „húzóknak” nevezték, mert magukkal húzták a hollandokat.” A többi forrás, Samuelsont leszámítva, azonban erről nem tud, tehát nem gondolom, hogy erről lett volna szó, nézetem szerint Retief valóban letelepedési szándékához szeretne volna elnyerni a zulu uralkodó engedélyét. (Nyembezi, 1948b: 158., illetve Samuelson, 1929: 215)
- 76 Uys és Potgieter egyesített emberei időközben újra megtámadták a matabelékett, és 1837. november 4. és 12. között, kilenc napos harcot követően arra kényszerítették őket, hogy elhagyva kraaljaikat északra meneküljenek. (Sik, 1964, Vol. I., p. 247., Omer-Cooper, 1998: 44., *Dictionary of Battles and Sieges* 2007, p. 510., illetve Walker, 1963: 331)
- 77 Gardiner utal erre visszaemlékezéseiben, mikor feleleveníti egyik beszélgetését Dinganéval és indunáival. Az egyik főinduna itt meg is fogalmazta, hogy Gardiner téritő szavai nem érdeklik őket, de szívesen látják, ha megtanítja számukra a puskák használatát. (Gardiner, 1836: 68)
- 78 Morris, 1998: 137-138., illetve Nyembezi, 1948b: 157-158.
- 79 Több szerző – így például Hintrager, vagy Nyembezi is – megjegyzi, hogy a búrok nem voltak fegyvertelenek, csak mikor megpróbálták belépni a tánc színhelyére, akkor figyelmeztették őket, hogy a zulu hagyományok értelmében le kell tenniük puskáikat. Érdekes módon, amennyiben ez igaz, a búrok nem fogtak gyanút a kérés kapcsán. (Hintrager, 1952: 180., illetve Nyembezi, 1948b: 157)
- 80 A parancsot állítólag maga Dingane adta ki a következő felkiáltással: *Bulalani abaThakathi!*, azaz „Öljétek meg a varázslókat!” Egyes kutatók, például Nyembezi, ezt megkérdőjelezi, szerinte a parancsot Dingane tudta nélkül adta ki egyik indunája Nzobo. Nyembezinnél olvasuk azt is, hogy Vilakazi szerint a tett igazi felbujtói a zulu asszonyok voltak. „A jól ismert teória szerint Dingane volt az, aki eltervezte a voortrekkerék (azaz a Great Trekben résztvevő búrok) halálát. De az idős emberek nyomozásai kimutatták, hogy a királyi palota asszonyai, bosszankodva Retief egyes követőinek viselkedésén, s félve a lovaktól, amiket akkor láttak először, és a rossz ómenekkel kötöttek össze, sürgették az ezredeket, hogy semmisítsék meg a voortrekkereket.” Ugyanakkor a gamam részéről úgy vélem, hogy egy ilyen parancsot senki

nem adhatott ki Dingane tudta és beleegyezése nélkül, és ha mégis megtörtént volna, akkor a beszámolókból értesülnünk kéne a következményekről, azaz a parancs kiadójának haláláról, mint ahogy azt láthattuk a hottentotta fegyveresek megölése kapcsán 1833-ban. (Nyembezi, 1948b: 158)

- 81 Pont az áldozatokra való emlékezés végett kapta a település elnevezését. A kifejezés jelentése: Sírás.
- 82 Omer-Cooper, 1998: 45.
- 83 Az események részletes leírását találjuk Birdnél. (Thompson, 1969: 360-361., illetve Bird, 1888, Vol. I., pp. 233; 241-243; 370-373.)
- 84 Dingane egyik öse, zulu uralkodó.
- 85 Nyembezi, 1948b: 157.
- 86 Owent Gardiner hozta magával Angliából, és ebben az időben éppen a zulu fővárosban végzett térítőmunkát.
- 87 Morris, 1998: 139-142., Shooter, 1969: 320-322., illetve Hintrager, 1952: 182-183.
- 88 Menekülő Kommandó.
- 89 Bird, 1888, Vol. I., pp. 408-412., illetve *Dictionary of Battles and Sieges* 2007, p. 342.
- 90 Azért voltak, akik a maradást választották, közülük érdemes kiemelni Henry Ogle és Alexander Biggar nevét. Az előbbi azért, mert az utolsó olyan telepes, aki már 1824-ben Port Natalban volt, az utóbbit pedig később játszott szerepe miatt, amire még utalni fogunk. (Morris, 1998: 142-144., Shooter, 1969: 323-325., illetve Bird, 1888 Vol. I., pp. 383-387.)
- 91 Napier (1784–1855) elődjéhez hasonlóan szintén katonai pályafutást tudhatott maga mögött, mikor tisztségét 1837. október 4-én elnyerte. Posztját 1843. december 12-éig látta el. Nem csupán kormányzóként tevékenykedett, hanem ő volt a katonai főparancsnok is. Ld.: *The Dictionary of National Biography* 1964, Vol. XIV., pp. 57-58.
- 92 Morris, 1998: 145-146., illetve Walker, 1963: 333.
- 93 Shooter ugyanakkor kiemeli, hogy a búrok immáron felkészültek voltak, és ennek megfelelően a zuluknak jelentős embereáldozatába került az augusztusi rajtaütés.
- 94 Bird, 1888, Vol. I., p. 466., illetve *Dictionary of Battles and Sieges* 2007, p. 1065.
- 95 Bird, 1888, Vol. I., pp. 448-452.
- 96 Győzedelmes Kommandó
- 97 A Durbanban állomásozó alakulatok eredeti parancsnoka Charters őrnagy időközben visszatért Fokföldre.
- 98 Omer-Cooper, 1998: 46., Thompson, 1969: 370., illetve Walker, 1963: 334.
- 99 Morris, 1998: 150-151., Walker, 1963: 334., illetve Bird, 1888, Vol. I., p. 547.
- 100 Dingane halálának pontos körülményei nem igazán ismertek. A fentebb vázolt variáció mellett számos egyéb változat is létezik. Egyesek szerint a szvázik nem felbujtók voltak, hanem maguk ölték meg. Mások szerint csak megsebesítették, és valójában a megkezdett munkát saját embereinek egyike fejezte be. (Nyembezi, 1948b: 164., illetve Samuelson, 1929: 217)

Felhasznált irodalom

- Ballard, Charles (1983): Trade, Tribute and Migrant Labour: Zulu and Colonial Exploitation of the Delagoa Bay Hinterland 1818–1879. In: Peires, J. B. (ed.): Before and After Shaka. Grahamstown: Rhodes University
- Becker, Peter (1979): Path of Blood. London: Penguin Books
- Biernaczky Szilárd (2008): Shaka király dicsőréje. Afrika Tanulmányok. Vol. 2, No. 1.
- Bird, John (1888): The Annals of Natal 1495 to 1845 Vol. I. Pietermaritzburg: P. Davis and Sons
- Bryant, Alfred T. (1905): A Zulu–English Dictionary. Pietermaritzburg: P. Davis & Sons
- Bryant, Alfred T. (1929): Olden Times in Zululand and Natal. Capetown: C. Struik Publisher, 1965R

- Bryant, Alfred T. (1964): *A History of the Zulu and Neighbouring Tribes*. Capetown: C. Struik Publisher
- Eybers, G. W. (1918): *Select Constitutional Documents Illustrating South African History 1795-1910*. London: George Routledge and Sons
- Fage, J. D. – Tordoff, W. (2004): *Afrika története*, ford.: Antóni Csaba. Budapest: Osiris Kiadó
- Gardiner, Allen F. (1836): *Narrative of a Journey to the Zoolu Country in South Africa*. London: William Crofts
- Garvin, James Louis – Hooper, Franklin Henry (eds.) (1929): *Encyclopaedia Britannica Vol. 7*. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc., 1960R
- Gluckman, Max (1940): *The Kingdom of the Zulu of South Africa*. In: Fortes, M. – Evans-Pritchard E. E. (eds.): *African Political Systems*. London: Oxford University Press, 19504
- Hall, Martin (1984): *The myth of the Zulu homestead: archaeology and ethnography*. *Africa*. Vol. 54, No. 1.
- Hattersley, A. F. (1963): *Slavery at the Cape 1652–1838*. In: Walker, Eric A. (ed.): *The Cambridge History of the British Empire Vol. VIII*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hintrager, Oskar (1952): *Geschichte von Südafrika*. München: Verlag R. Oldenbourg
- Isaacs, Nathaniel (1836): *Travels and Adventures in Eastern Africa, Descriptive of the Zoolus, Their Manners, Costums, etc. Vol. I-II*. London: Edward Churton
- Jaques, Tony (ed.) (2007): *Dictionary of Battles and Sieges*. Westport: Greenwood Press
- Laband, John (2009): *Historical Dictionary of the Zulu Wars*. Lanham: The Scarecrow Press, Inc.
- Morris, Donald R. (1998): *The Washing of the Spears: The Rise and Fall of the Zulu Nation*. Cambridge: Da Capo Press
- Mphande, Lupenga (1993): *Ngoni Praise Poetry and the Nguni Diaspora. Research in African Literatures*. Vol. 24, No. 4.
- Nyembezi, C. L. S. (1948a): *The Historical Background to the Izibongo of the Zulu Military Age Part I*. *African Studies*, Vol. 7, No. 2-3.
- Nyembezi, C. L. S. (1948b): *The Historical Background to the Izibongo of the Zulu Military Age Part II*. *African Studies* Vol. 7, No. 4.
- Okoye, Felix N. C. (1969): *Dingane: A Reappraisal*. *Journal of African History*. Vol. X, No. 2.
- Omer-Cooper, J. D. (1966): *The Zulu Aftermath*. Edinburgh Gate: Longman Ltd., 1998R
- Ritter, E. A. (1955): *Shaka Zulu: The Rise of the Zulu Empire*. London: Longmans, Green and Co.
- Samuelson, Robert Charles A. (1929): *Long, Long Ago*. Durban: Knox Printing & Publishing Co.
- Shooter, Joseph (1857): *The Kafirs of Natal and the Zulu Country*. New York: Negro Universities Press, 1969R
- Sik Endre (1964): *Fekete-Afrika története Vol. I*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Stephen, Leslie – Lee, Sidney (eds.) (1964): *The Dictionary of National Biography Vol. IV, VII, XIV, XVIII*. Oxford: Oxford University Press
- Theal, George McCall (ed.) (1902): *Records of the Cape Colony Vol. XIV*. London: William Clowes and Sons
- Thompson, Leonard (1969): *Co-operation and Conflict: The Zulu Kingdom and Natal*. In: Wilson, Monica – Thompson, Leonard (eds.): *The Oxford History of South Africa Vol. 1*. Oxford: Clarendon Press
- Walker, Eric A. (1963): *The Formation of New States 1835–1856*. In: Walker, Eric A. (ed.): *The Cambridge History of the British Empire Vol. VIII*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wilson, Monica (1969): *The Nguni People*. In: Wilson, Monica – Thompson, Leonard (eds.): *The Oxford History of South Africa Vol. 1*. Oxford: Clarendon Press

Mellékletek

1.

Szerződés Dingane, a zuluk uralkodója és a Port Natal-i brit lakosok között (Forrás: Gardiner, 1836: 398.)

Dingane hajlandó lemondani mindazoknak a személyét és tulajdonát illető követeléseiről, valamint biztosítja számukra bocsánatát, akik Port Natal területén élnek annak következtében, hogy elmenekültek tőle. Azonban továbbra is alattvalóinak tekinti őket, akik kötelesek hozzá visszatérni, amint azt szükségesnek tartja.

Port Natal brit lakosai a maguk részéről kezeskednek róla, hogy a jövőben nem fogadnak be, és nem adnak menedéket egyetlen Zuluföldről érkező menekültnek sem, sem bárki másnak, aki a zulu király alattvalója; és minden eszközt megragadnak annak érdekében, hogy elfogják és kiszolgáltatassák a királynak minden ilyen módon közöttük menedéket kereső alattvalóját.

Amennyiben olyan eset merülne fel, amelyben a fentebb kikötöttek nem látszanának célravezetőnek, azonnal üzenetet kell küldeni Dinganének, mely tartalmazza a körülmények részletes ismertetését.

Bármely részről a szerződés bármilyen megszegése a megállapodás egészét teszi semmissé.

Kelt: Congella, 1835. május 6.

Jelen voltak:

UMTHLELA és DAMBUZA főindunák, a zulu nemzet főtanácsosai.

G. CYRUS úr, a tolmács.

A Port Natal-i brit lakosok részéről aláírta:

Allen F. Gardiner

2.

Dingane átengedi Port Natal-t a búrok számára

(Forrás: Bird, 1888, Vol. I., p. 366.)

Gungundhlovu, 1838. február 4.

MINDENKI TUDJA MEG E DOKUMENTUM ÁLTAL – hogy mivel Pieter Retief, a dél-afrikai holland emigránsok kormányzója visszaszerezte a marháimat, melyeket Sikunyela lopott el; mely marhákat ő, a mondott Retief adott át nekem: Én, Dingane, a zuluk királya ezennel igazolom és kijelentem, helyesnek tartom, hogy lemondjak Retief és társai számára (a fentebb említett eset jutalmaként) a helyről, melyet „Port Natalnak” neveznek, minden olyan hozzácsatolt földdel egyetemben, amely úgy-mond a Tugelától az Umzivubu folyóig nyugatra; és a tengertől északra fekszik, egészen addig, amíg a föld hasznosítható és az én birtokomban van. Ezt ezzel a dokumentummal megteszem, és a földeket örök tulajdonukba adom.

DINGANE király + jele

Tanúként:

NWARA főtanácsadó
JULIWANE főtanácsadó
MANONDO főtanácsadó
M. OOSTHUYZEN
A. C. GREYLING
B. J. LIEBENBERG

Hiteles másolat:

J. G. BANTJES
J. B. Roedeloff

Certificeere dat de omgesehreevene Contract gevonden is door ons ondergeteekenden by de gebeenten van wylen den heer P. Retief in Dingaan's land op den 21ste dag van December, 1838, in een ledere Jagerzak. Indien vereischt zyn wy bereid dat met solemneele Eeden te staven.

[Igazoljuk, hogy a csatolt szerződést mi találtuk, Mr. P. Retief csontjaival egyetemben Dingane országában, 1838. december 21-én, egy bőr vadásztáskában. Amennyiben szükséges, készek vagyunk ezt ünnepélyes esküvel is megerősíteni.]

E. F. Potgieter

English Abstract

The rule of Dingane and the white settlers

The Zulu was a relatively insignificant Nguni clan at the beginning of the nineteenth century. Under Shaka's rule, during the first decades of the century, however, this puny clan became one of the most powerful native empires in Southern Africa. The youth but ambitious empire shortly confronted not only with other clans, but also with the newcomer European settlers. The aim of this article is to present the important internal and external changes that occurred after Shaka's death, during the rule of Dingane. The study primarily deals with the external events in a chronological order. Consequently, the main topics of the article are the Zulu expeditions against Mzilikazi, the conditions of the British settlers in Port Natal and the appearance of the Boer settlers at the end of the 1830s. Chronologically the article is closed with the death of Dingane, but this event is connected to the first great military defeat from the Boers. In this sense it indicates the end of the upswing period of the new empire. For background research the author used not only written sources, but also the sources of the oral tradition based on Zulu praise poetry (izibongo), and with this method he intended to reduce the one-sidedness of the viewpoint.

A szerzőről

Történész, PhD hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

About the Author

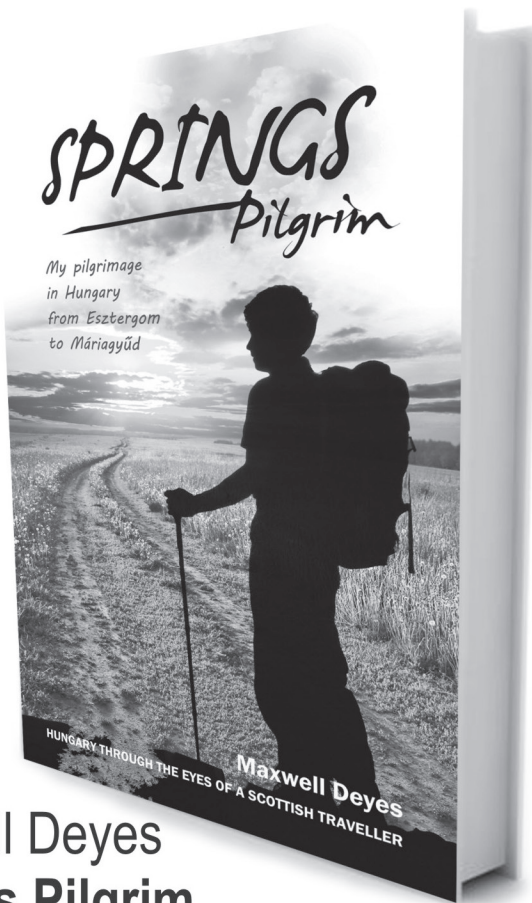
Historian, PhD Student

Eötvös Loránd University

Faculty of Humanities

vilagid@gmail.com

Maxwell Deyes Spirings Pilgrim

HUNGARY THROUGH THE EYES OF A SCOTTISH TRAVELLER

This is the first book by Maxwell Deyes, adapted from one of his journals into a travelogue. After completing El Camino de Santiago in 2009, he continued walking across Europe, eventually leading him onto the Hungarian Pilgrims Way in 2012.

The Hungarian Camino is not yet as well established or developed as the Spanish El Camino. This is perhaps why it can be a more interesting and challenging experience for an outsider.

The language and customs of Spain are far more familiar to most of us than those of Hungary and in many ways more rewarding to delve into for that very reason. Like many other *Pilgrims*, Maxwell did not walk the way for any religious reasons, but simply for his love of *The Road*. Believing that the best way to experience nature and explore a new place is on foot, even if they do hurt sometimes. With only the most basic provisions in his backpack, the vaguest preconceptions in his head and almost no understanding of the language; join Maxwell as he walks, stumbles and occasionally falls down on a road through Hungary, with only his own inner demons and the hope of true love for company.

**Keresse a kötetet az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.**